

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ กำลังคน เนื่องจากคนเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการพัฒนาในทุกๆ ด้านรวมทั้งคนจะเป็นทั้งผู้รับผลประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาเช่นกัน ฉะนั้นการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นต้องอาศัยศักยภาพของคนในชาติซึ่งต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยเด็ก เด็กจึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุด ความเป็นอยู่ที่ดีของเด็ก ความรู้ ความสามารถและพลังกำลังของเด็กจะเป็นตัวกำหนดอนาคตของโลก ประเทศ เมืองและหมู่บ้าน (กรมอนามัย, 2544) องค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยหล่อหลอมให้เด็กมีศักยภาพสูงสุดคือการศึกษาและสุขภาพซึ่งจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาควบคู่กันไป โดยเริ่มจากวัยเด็กอันเป็นวัยพื้นฐานของการเจริญเติบโตจึงจะสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่ (กรมอนามัย, 2545) นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่าการพัฒนาสุขภาพอนามัยของเด็กและเยาวชนมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะคนที่มีสุขภาพอนามัยดีจะต้องเป็นผู้ที่มีความตระหนักใน ความสำคัญของสุขภาพอนามัยของตนเองและผู้อื่น รู้จักประพฤติปฏิบัติตนตามหลักสุขวิทยาจนเป็นนิสัย ช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นให้ปราศจากโรคภัย มีสุขนิสัยและพลานามัยดี มีความเจริญเติบโตตั้งแต่เยาว์วัยเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการพัฒนาประเทศต่อไป (ประเวศ วะสี, 2542)

ดังนั้น โรงเรียนจึงเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาคน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 บัญญัติไว้ว่าการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการดำเนินงาน โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือช่วยกันให้โรงเรียนสามารถใช้ศักยภาพทั้งหมดที่มีอยู่เพื่อพัฒนาสุขภาพของนักเรียน บุคลากรในโรงเรียนตลอดจนครอบครัวและชุมชน โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพเป็นแนวคิด

ที่กว้างขวางครอบคลุมในด้านสุขภาพอนามัยในทุกแง่มุมของชีวิตทั้งใน โรงเรียนและชุมชนในทุกชุมชน (กรมอนามัย, 2544)

กลยุทธ์ 5 ประการของกฎบัตรออกตาวาเพื่อการส่งเสริมสุขภาพประกอบด้วย การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การสร้างความเข้มแข็งให้กับกิจกรรมชุมชน การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล การปรับเปลี่ยนบริการสุขภาพ (สุรเกียรติ์ อาชานานุภาพ, 2541) สำหรับแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้ปรับมาจากกลยุทธ์ 5 ประการของกฎบัตรออกตาวาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินงานของโรงเรียนโดยแยกกลยุทธ์ข้อ 3 การสร้างความเข้มแข็งให้กับกิจกรรมชุมชนเป็น 2 ข้อคือ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ดังนั้นองค์ประกอบของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพจึงมี 6 ประการ คือ นโยบายสุขภาพ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพ บริการสุขภาพในโรงเรียน (ลักษณะ เดิมศิริกุลชัย และ สุชาดา ตั้งทางธรรม, 2541)

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2541 เป็นต้นมาโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้นำเอาแนวคิดการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพไปดำเนินการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ครอบคลุมในทุกพื้นที่ของประเทศไทยทำให้เด็กนักเรียน ครอบครัวและชุมชนที่อยู่ในเขตโรงเรียนของกรมสามัญศึกษามีกระบวนการส่งเสริมสุขภาพที่ดี (กระทรวงสาธารณสุข, 2547) แต่ในถิ่นทุรกันดารตามแนวชายแดนของประเทศไทยยังมีเด็กจำนวนมากที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากโรงเรียนประถมของกระทรวงศึกษาธิการนั้นส่วนใหญ่จะมีอยู่เพียงตำบลละหนึ่งหรือสองแห่งเท่านั้น ดังนั้นจึงมีหมู่บ้านในถิ่นทุรกันดารจำนวนมากที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียนทำให้เด็กไม่สามารถเดินทางมาเรียนได้ จากปัญหาดังกล่าวสำนักบริหารงานการศึกษานอกระบบโดยสำนักการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจึงได้จัดตั้งศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” และศูนย์การเรียนชุมชนบนพื้นที่สูงขึ้นตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชนตลอดจนประชาชนทั่วไปในพื้นที่บริการของศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในด้านการศึกษา โภชนาการ สุขภาพอนามัย อาชีพ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม พร้อมทั้งวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวไทยภูเขา โดยจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 3 - 15 ปี เปิดสอนในระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ตามหลักเกณฑ์และวิธี

การจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้กับเด็กในพื้นที่ทุรกันดาร ซึ่งปัจจุบันมีการขยายเปิดตามชุมชนในถิ่นทุรกันดารถึง 773 แห่ง ใน 17 จังหวัด (สถาบันการศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือฯ, มปป.)

ในส่วนของจังหวัดตากได้จัดตั้งศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 โดยมีศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ทั้งหมด 119 แห่ง ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ทุรกันดารตามแนวชายแดน (สถาบันการศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือฯ, มปป.)

อำเภอท่าสองยางเป็นอำเภอที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง การคมนาคมลำบาก ประชากรกว่า ร้อยละ 90 เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าปะกาเกอญอ ซึ่งมีฐานะยากจน การศึกษาก่อนข้างต่ำ (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอท่าสองยาง, 2550) จากสภาพพื้นที่ดังกล่าวทำให้อำเภอท่าสองยางมีศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” และศูนย์การเรียนชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวนมาก โดยมีศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” จำนวน 64 แห่งและศูนย์การเรียนชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวน 9 แห่ง มีนักเรียน 3,664 คน มีครู 146 คน (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอท่าสองยาง, 2550)

ตำบลแม่ต๋านเป็นตำบลที่เป็นที่ตั้งของตัวอำเภอท่าสองยาง มีทั้งหมด 10 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง การคมนาคมลำบาก ประชากรส่วนใหญ่กว่า ร้อยละ 90 เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยงมีฐานะยากจน มีการศึกษาน้อย อาศัยอยู่บนพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงจึงมีหมู่บ้านในถิ่นทุรกันดารจำนวนมากที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียนในตัวอำเภอทำให้เด็กไม่สามารถเดินทางมาเรียนได้จากสภาพพื้นที่ดังกล่าวทำให้มีการสร้างศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” จำนวน 11 แห่งขึ้น เพื่อให้เด็กในหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลได้รับโอกาสทางการศึกษาทั้งยังเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชนในพื้นที่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากผลการดำเนินงานอนามัยโรงเรียนของอำเภอท่าสองยาง ปี พ.ศ. 2550 พบว่าสภาวะสุขภาพของนักเรียนระดับประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษาในอำเภอท่าสองยางโดยรวมยังเป็นปัญหาอยู่มากโดยผลการประเมินจากน้ำหนักและส่วนสูงพบว่า เด็กนักเรียนมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 12.35 ส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 10.93 น้ำหนักหรือส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 9.88 โรคขาดสารไอโอดีนแสดงออกด้วยอาการคอปอก ร้อยละ 2.26 พบภาวะโลหิตจาง ร้อยละ 3.23 และพบสภาวะสุขภาพของนักเรียนประถมศึกษาของอำเภอท่าสองยางที่เป็นอุปสรรคในการเรียนโดยพบสุขภาพหูผิดปกติ ร้อยละ 5.79 พบโรคของหู ร้อยละ 1.5 สุขภาพตาผิดปกติ ร้อยละ 2.45 พบโรคของตา ร้อยละ 28.35 (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอท่าสองยาง, 2550)

ในเขตตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยางซึ่งเป็นตำบลที่ต้องการศึกษาจากผลการดำเนินงานอนามัยโรงเรียนในปีพ.ศ. 2550 พบว่านักเรียนมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 18.03 ส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 15.70 โรคขาดสารไอโอดีนแสดงออกด้วยอาการคอปอก ร้อยละ 6.42

โรคทางผิวหนัง ร้อยละ 3.65 ตรวจพบเหา ร้อยละ 9.71 ความผิดปกติทางสายตา ร้อยละ 2.33 ตรวจพบไข้วพยาธิไส้เดือน ร้อยละ 46.83 ไข้วพยาธิแส้ม้า ร้อยละ 13.95 ไข้วพยาธิดีดหมู-ดีดวัว ร้อยละ 1.56 ไข้วพยาธิปากขอ ร้อยละ 0.54 ไข้วพยาธิเข็มหมุดและไข้วพยาธิใบไม้ตับ ร้อยละ 0.31 (โรงพยาบาลท่าสองยาง, 2550)

จากข้อมูลด้านสภาวะสุขภาพของนักเรียนในตำบลแม่ต๋าน พบว่ายังมีปัญหาด้านสุขภาพอยู่มาก จำเป็นที่จะต้องมีการบูรณาการในการส่งเสริมสุขภาพและแก้ไขปัญหาสุขภาพแก่นักเรียน โดยเฉพาะในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ซึ่งอยู่ในพื้นที่ทุรกันดารและห่างไกลการเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพจะช่วยให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ได้รับรู้แนวทางการส่งเสริมสุขภาพ ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชุมชน ส่วนราชการ องค์กรท้องถิ่นและองค์กรต่างๆ ในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้นักเรียน บุคลากรในโรงเรียนและชุมชนมีความรู้ ทักษะในการสร้างพฤติกรรมสุขภาพและมีสุขภาพที่ดี จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่พบการศึกษาในเรื่องการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพในศูนย์การเรียนรู้ฯ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ในตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้ศึกษาปฏิบัติงานอยู่เพื่อให้ทราบข้อมูลการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ฯ นำผลที่ได้จากการศึกษามาเป็นข้อมูลในการปรับปรุง พัฒนาและสนับสนุนการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพในศูนย์การเรียนรู้ฯ เสนอแนะหน่วยงานที่รับผิดชอบและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสนับสนุนการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ในตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก เพื่อให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ส่งเสริมสุขภาพตามบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน

คำถามการศึกษา

การดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก เป็นอย่างไร เหมือนหรือสอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพของกรมอนามัย หรือไม่ อย่างไร และมีอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
2. เพื่อเปรียบเทียบการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” กับรูปแบบการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพของกรมอนามัย
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้มุ่งศึกษาการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ในด้านนโยบายของโรงเรียน การบริหารจัดการในโรงเรียน โครงการร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชน การจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ที่เอื้อต่อสุขภาพ บริการอนามัยโรงเรียน สุขศึกษาในโรงเรียน โภชนาการและอาหารที่ปลอดภัย การออกกำลังกาย กีฬาและสันทนาการ การให้คำปรึกษาและสนับสนุนทางสังคม การส่งเสริมสุขภาพบุคลากรในโรงเรียน ระหว่างเดือนพฤษภาคม 2551 - 24 เมษายน 2553

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

การดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง การดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ตามแนวทางโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (2547)

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” หมายถึง หน่วยจัดการศึกษาในสังกัดของศูนย์การศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก จำนวน 6 ศูนย์การเรียนรู้